
Oslobodi nas od zla!

Nediljko Ante Ančić, Split

UDK: 264-66

216

Izvorni znanstveni rad

Sažetak

Pisac polazi od stvarnosti raznovrsnih oblika i dubokih dimenzija zla s kojima se svaki čovjek suočava i traži oslobođenje. Misterij zla i u vjeri ostaje do kraja neprotumačiv problem. U posljednje vrijeme opaža se porast utjecaja demonskih sila i zavođenja zloga o čemu svjedoči brojna literatura i na hrvatskom jeziku. Posebni i najsnažniji vid utjecaja sotone jesu opsjednuća, za koje je predviđen liturgijski obred otklinjanja (egzorcizma). Svojedobna primjena tradicionalnog oblika egzorcizma u slučaju Anneliese Michel potaknula je teološku raspravu o porijeklu demonskih sila, načinu njihova djelovanja i prikladnom obliku crkvene molitve nad onima koji imaju simptome opsjednuća ili se naprosto osjećaju bespomoćno ugroženi napadima demona. Autor u nastavku daje prikaz suvremenog, osobito egzegetske-dogmatskog promišljanja problematike zla/zloga u teologiji. Pritom posebnu pozornost posvećuje pitanju osobnosti sotone/đavla, fenomenu njegove lukavosti i teške dohvatljivosti, odnosno činjenici da je Isus Krist uprisutnjujući kraljevstvo Božje obeskrjepio i pobijedio sve demonske vlasti i sile. Tu praksu oslobađanja ljudi od demonskih utjecaja nastavlja njegova Crkva kroz povijest. U nastavku donosi kritički osvrt na novi Rimski obrednik o egzorcizmu (1999.) i zaključno podastire neka aktualna pitanja glede raspoznavanja soton-skog djelovanja i prakse egzorcizma.

1. Uvod

Temeljna kršćanska molitva Očenaša završava zazivom: Oslobodi nas od zla. Toliko je raznolikog i prijetećeg zla koje nas ugrožava, toliko smo potrebni Božje pomoći da bismo se zlu mogli oduprijeti. U tom se zazivu Gospodinove molitve izraz "zlo" može shvatiti u dvostrukom smislu: Prvo, kao neosobna stvarnost, neutralnog određenja, moralno zlo, grijeh te različite zemaljske nevolje koje pritišću ljude u najširem smislu riječi. Pojam zla, međutim, u spomenutom kontekstu uključuje ne samo personificirano zlo nego i zloga u smislu napasnika, zavodnika, kao neku vrst personalne zbilje duhovne naravi. Izraz zlo tu je dakle moguće shvatiti kao "zao duh" (sotona), ali i kao zlo općenito.¹ Nećemo dakle pogriješiti ako pod pojmom zla u nastavku posebno obratimo pozornost na demonske sile, sotonu ili đavla, njegova zavodjenja i prisutnost koja ugrožava čovjeka.

Ljude diljem svijeta i danas muči pitanje: Odakle zlo u nama i oko nas, kako protumačiti rušilačke i kaotične sile u samom čovjeku i u svijetu što siju smrt, razaraju i uništavaju? Što je uzrok takvoga zla, gdje su njegovi korijeni, kako mu se suprotstaviti i od njega se osloboditi? Zlo spada u praiskustva čovječanstva pa nas pitanje njegove moći i djelovanja uvijek iznova još snažnije zaokuplja, osobito nakon terorističkih napada ili razornih velikih prirodnih katastrofa, koji se u posljednje vrijeme sve češće događaju i odnose živote stotina tisuća nevinih.² Pitanje o porijeklu zla aktualizira i drugo drevno pitanje: Kako je moguće da u svijetu koji je Bog stvorio dobrim, postoje ne samo prirodne katastrofe i bolesti nego i ratovi, besmislena razaranja, bijeda i golema ljudska patnja.

Kako je poznato, vrlo je teško rastumačiti tajnovitu i vrlo složenu zagonetku zla. Kad o tome govori teologija rabi pojam *mysterium iniquitatis* u smislu da se čak i u svjetlu vjere ne može

---

¹ Usp. Heinz Schürmann, *Das Gebet des Herrn*, Herder, Freiburg, 1965. Autor tumači ovaj zaziv na str. 123-129, ovdje 124.

² Tako su primjerice pitanje zla aktualizirali dosad neviđeni teroristički napadi od 11. rujna 2001. u kojima su srušeni neboderi Svjetskog trgovinskog centra u New Yorku, zatim razorni plimni val, tzv. *tsunami* u Indijskom oceanu 2004., koji je odnio više od dvjesto tisuća žrtava.

do kraja rasvijetliti i dokučiti tajna zla, premda ono u Božjem planu ima neki smisao. Ako se složimo s tom tvrdnjom, nailazimo na daljnju poteškoću. Naime, nije nimalo jednostavno razlučiti slike i predodžbe o silama zla i njegovu djelovanju kojima se u pojedinom kulturno-povijesnom kontekstu teološki govor služi od zbilje koja iza toga stoji i načina na koji zapravo zbiljnost zla egzistira. Nije li možda predodžba o zlim i dobrim duhovima prisutna u kršćanskom vjerovanju i tradiciji Crkve samo dio arhaične slike svijeta bez odgovarajućeg temelja u sadržaju biblijske poruke? S tim tezama javljaju se i neki katolički teolozi nakon II. vatikanskog sabora. Herbert Haag, katolički svećenik i teolog, profesor egzegeze Staroga zavjeta u Tübingenu, bio je jedan od najpoznatijih zastupnika takvoga shvaćanja, koji je svoje sumnje u postojanje sotone iznio u knjžici znakovita naslova: *Oproštaj od đavla*.³ No njegova argumentacija u kojoj osporava personalnu zbilju sotone svoje uporište toliko ne nalazi u Bibliji i egzegetskim spoznajama, nego je više filozofske i teološko-spekulativne naravi. Đavao je, kao objašnjenje za zlo u svijetu, nepotreban, vjera u duhove i demone dio je mitske slike svijeta koja je anakrona i prevladana, smatra Haag. Takva shvaćanja, koja dovode u pitanje tradicionalni crkveni nauk o postojanju anđela i đavla, od nekih šutke zastupana, od drugih tu i tamo javno izrečena, nisu ipak bila posve osamljena u pokoncilskom vremenu. Stanovite sumnje u postojanje dobrih i zlih duhova izražene su i u tzv. *Novom katekizmu* nastalom u Nizozemskoj odmah nakon Koncila.⁴ Jedno od ključnih mjesta u odnosu na stvarnost anđela, a onda i đavla glasi: "Je li njihova opstojnost pretpostavka biblijske slike o svijetu? Ili su oni sastavni dio Božje poruke? (Pitanju u tom obliku ne treba davati odveć važnosti.) U svakom slučaju, Biblija ih prikazuje kao bića posve uključena u povijest našeg spasenja u Kristu. Sve što je u Bibliji o njima rečeno, naviješta čudesnu istinu:

³ Herbert Haag, *Abschied vom Teufel*, Reihe "Theologische Meditationen", br. 23, Einsiedeln, 1969. Pet godina poslije Haag je o toj temi izdao i drugu knjigu, s prilogima autora koji slijede njegovu poziciju (Teufelsglaube, Tübingen, 1974.).

⁴ Nizozemsko izvorno izdanje izdano je po nalogu tamošnjih biskupa a izradio ga je Katehetski institut u Nijmegenu, *Nieuwe Katechismus*, 1966.

Bog se za nas brine na tisuću načina.”⁵ Zbog nedorečenosti ili nejasnoća u tome kao i u nizu drugih pitanja vjere, posebno onih doktrinarnih, oglasilo se je i crkveno učiteljstvo. Budući da je izvorni tekst *Katekizma* već bio preveden i tiskan na nekoliko svjetskih jezika, Vatikanska je Kardinalska komisija 1968. izdala svoje primjedbe i dopune u posebnom dodatku, za koji je odredila da se tiska na kraju *Katekizma*, ne želeći time nimalo umanjiti priznate odlike toga djela da Kristovu radosnu vijest izloži u obliku prilagođenu shvaćanju ljudi našega vremena.⁶ Preinake i pojašnjenja u *Novom katekizmu* glede našeg pitanja sažeti su u sljedećim riječima: “Egzegeti i teolozi nisu zaključili svoje istraživanje o pitanjima koje mjesto postupno zauzimaju anđeli u knjigama Staroga zavjeta, ili kakva je povijest i kakav je daljnji razvitak nauke o anđelima. Njihovo postojanje kao i postojanje zlih anđela uza sve to istina je katoličkog nauka koju spominje npr. IV. lateranski sabor... (Ono što znamo o sotoni i o đavlima – koje je Bog stvorio u stanju svetosti, ali koji su se uza sve to protiv njega pobunili – svjedoči također o toj uzajamnosti, no u obrnutom smislu: pobuna zlih duhova postade izvor zala za naš ljudski rod).”⁷

Pitanja otkuda zlo ne prestaju ni onda kad ga pokušavamo diferencirati i donekle objasniti poznatim argumentima. Za fizičko zlo u našem svijetu, *malum physicum*, ne možemo primjerice optuživati Boga, jer prirodne nepogode i katastrofe spadaju u strukturu ovakvoga stvorenog svijeta koji je uređen prema zadanim zakonima, a Bog ne može takoreći uvijek iznova u te zakonitosti intervenirati. Za onu drugu vrstu zla, *malum morale*, tzv. moralno zlo odgovornost velikim dijelom snose sami ljudi kao bića obdarena slobodnom voljom. No, povrh

---

⁵ Navedeno prema hrvatskom izdanju pod naslovom: *Novi katekizam. Pouka vjere za odrasle*, Stvarnost, Zagreb, 1970., str. 558. Rečenica koja se u citatu nalazi u zagradama ispuštena je u hrvatskom izdanju. Sotona se u *Katekizmu* nadalje spominje u kontekstu Petrova nagovaranja Isusa da odustane od puta trpljenja, zatim u izvješću o napastovanju Sotone u pustinji (str. 110s), u kontekstu Isusova izгона nečistih duhova (str. 131) te u obredu krštenja odraslih (str. 286s).

⁶ Usp. Dodatak. *Kardinalska komisija o Novom katekizmu*, u: *Novi katekizam*, str. [3]-[82], ovdje [74].

⁷ *Isto*, str. [13].

dvije spomenute vrste zla, onoga koje je izraz privremenosti, nedostataka i nesavršenosti svijeta te zla koje ljudi zadaju jedni drugima zlorabeći svoju slobodu, očigledno postoje i zle sile, već u Bibliji nazvane različitim imenima: đavao, sotona, Otac laži od početka, zle sile odnosno "Poglavarstva i Vlasti ovoga mračnoga svijeta", kako ih naziva Poslanica Efežanima (6,12).

2. SILE I ZAVOĐENJA ZLOGA U PORASTU

Nekoliko aktualnih pojava ukazuje na potrebu da se u svjetlu kršćanske objave i najnovijih teoloških promišljanja stručno progovori o toj vrsti zle sile, ili zloga, dakle o sotonu. Pritom valja barem donekle rasvijetliti ne samo fenomen zla nego jednako tako i pitanje kako se čovjek može oduprijeti zlome duhu koji ga ugrožava, zavodi i napastuje da ga odvrati od Božjega puta. Napokon, kako se osloboditi ispod vlasti zloga kada ovaj u nekim slučajevima opsjedne čovjeka i njime ovlada.

Već dvadesetak godina množe se zapažanja o tome da se osobito mladi ljudi, koji nisu posebno religiozni, sve više okreću nadosjetilnom području u najširem smislu riječi: okultizmu, spiritizmu i kultu sotone.⁸ Oživljavanje sotonizma i magije u današnjem postmodernom svijetu znak je zapravo širenja neopoganstva. Kad se u medijima pojave naslovi o krvavim sotonским ritualima gdje se žrtvuje čak i ljude, o crnim misama, seksualnim orgijama za sotonu, čitatelj je sklon pomisliti da se radi o običnom novinarskom pretjerivanju. Zaista se na prvi pogled takva izvješća o destruktivnim i opasnim događajima u sustavu raznih sekti i opskurnih obreda mogu učiniti nevjerojatnim uveličavanjima. I mi smo tako mislili, ali smo se prevarili, vele autori knjige o sotonizmu Guido i

---

⁸ O tom trendu među mladim ljudima korisne informacije donosi knjižica: Annette und Friedrich - Wilhelm Haack, *Jugendspiritismus und -satanismus. Begriffe - Informationen - Überlegungen*, Evangelischer Presseverband für Bayern, München, 1989.

Michael Grandt.⁹ Popratno slovo ovoj publikaciji napisala je zaprepaštena majka čijeg su sina ubila trojica mladića sotonista u sklopu svojih perverzih radnji. Djelo iznutra razotkriva ideologiju, rituale i način djelovanja sve prisutnijeg okultnog miljea. Pisci su svoje spoznaje stekli obilazeći mjesta okupljanja sotonističkih skupina, razgovarajući sa žrtvama i počiniteljima okultnih radnji, uvlačeći se u opasnim manirima i pod lažnim imenima u same magijske lože. Tako su nastala vrlo dragocjena i dojmljiva istraživanja i svjedočanstva o malo poznatim, a često tabuiziranim i sakrivenim strukturama zla i opasnim ljudima koji se po danu neupadljivo bave svojim građanskim zanimanjem, a noću traže u magijskim obredima sotonskog kulta zadovoljavanje svojih perverzih religijskih i seksualnih sklonosti.¹⁰ Autori donose razgovore s osobama koje su surađivale u magijskim krugovima, zatim tumače povijesne začetnike i nastanak sotonizma, rasvjetljuju međusobnu povezanost različitih sotoniskih grupacija u svijetu, razotkrivaju međuovisnost različitih oblika zla (magije, seksualne magije, droge i nasilja) s posebnim osvrtom na ritualnu zloporabu djece te informiraju o najznačajnijim sotonističkim grupacijama, ložama i savezima. Na kraju donose korisnu literaturu o ovoj problematici te niz prijedloga i savjeta roditeljima, vlasti i političarima kako prepoznati opasnosti i bolje se suprotstaviti mnoštvu zločina i kriminalnih radnji sotonista što se svakodnevno događaju u podzemlju okultnih miljeja. Svjesni slojevitosti zlih sila i eklezijalnog značenja ove problematike autori su čitatelju povrh toga priložili vrlo koristan teološki esej, gdje može naći pregled crkvenog nauka o problemu zla i upoznati se s teološkom prosudbom i kršćanskim odnosom prema tajni zla.¹¹ Današnji tehnički napredak bitno je život

---

⁹ Vidi: Guido und Michael Grandt, *Schwarzbuch Satanismus. Innenansicht eines religiösen Wahnsystems*, Pattloch, Augsburg, 1955., str. 13. Autori su njemački novinari koji su desetak godina proučavali fenomene sekta, okultizma i sotonizma, ne sluteći da će se naći usred pustinje perverzije i kriminalnih radnji (str. 14), perverzih i kriminalnih ponora mahnitog sotonizma.

¹⁰ *Isto*, str. 230. Tako vele autori u zaključnoj riječi na kraju knjige.

¹¹ Usp. Adam Seigfried, *Das Christentum und das Geheimnis des Bösen*, u: G. und M. Grandt, *Schwarzbuch Satanismus*, str. 233-251. "Upoznali

većine ljudi u mnogome učinio lakšim i udobnijim. Istodobno, međutim, suvremena kultura življenja pokazuje i svoje tamne strane. Štoviše, često se u materijalnom blagostanju drastično razotkriva sva duhovna dezorijentacija, krhkost i ugroženost ljudske egzistencije u modernom svijetu. S porastom moderniteta povezano je, barem u europskim društvima, slabljenje obiteljskih i socijalnih veza, zatim duboka kriza kršćanske vjere i crkvene prakse, što uz još neke socijalne čimbenike vodi "isparavanju" potencijala smisla i negativno se odražava na osmišljavanje i prevladavanje životnih teškoća. Današnji se svijet brzim tempom udaljuje od kršćanstva, barem u pogledu njegove javne relevantnosti, pa zaboravlja na potencijale smisla koje pruža vjera ili zabacuje mogućnosti i sredstva što ih ima Crkva i kršćanstvo za osmišljavanje života i prevladavanje zla.¹² Stoga nimalo ne čudi što se u takvoj situaciji religijskog vakuuma sve više ljudi osjeća ugroženim od zloga ili uvučenima u njegovu kolotečinu, te traže izlaz, savjet i pomoć kako se osloboditi od sila zla. To potvrđuje i letimičan pogled na samo neke od web-stranica o problematici egzorcizma, s mnoštvom izvješća, tekstova i dokumenata.¹³

U posljednje vrijeme i u Hrvatskoj bilježimo snažan porast šarolike literature o fenomenima opsjednutosti, demonima, egzorcizmu, sotonizmu i spiritizmu. To nas također dodatno potiče da se u jednom trijeznom i argumentiranom prikazu ozbiljno pristupi vrlo zamršenom problemu zlih sila, da ih se teološki rasvijetli te ispravno vrednuje. Među spomenutim spisima o sotoni koji kod nas kolaju i privlače pozornost iznimno velikog broja čitatelja, rijetko će se naći kvalitetni tekstovi teoloških stručnjaka. Ako se takvi katkad i pojave, običnim su čitateljima zbog svojega sustavnog pristupa i jedne više razine refleksije prezahjtjevni. Uglavnom je riječ o sugestivnim, pojednostavnjenim i jednostranim prikazima nauka o sotoni

smo ljude koji su preko suludog religijskog sistema dospjeli na kraju labirinta – duševno uništeni do kraj svoga života. Tek smo postupno shvatili što je zaista – sotonizam... gnostička religija zla" (str. 229).

¹² *Isti*, str. 233.

¹³ Primjerice, na Internetu: exorcismus.net; de.wikipedia.org.

i njegovu djelovanju s pastoralnim uputama i savjetima namijenjenima onim vjernicima koji se na različite načine osjećaju zavođenima i ugroženima od sotonskih sila. Takve brošure problemu sotonskog djelovanja na čovjeka pristupaju ponajprije s pretežno pastoralnog gledišta, koristeći se u svojim objašnjenjima tradicionalnim i uvriježenim obrascima i ne ulazeći dublje ni u teološki problem razumijevanja slojevitosti fenomena zla niti u novije crkvene stavove glede egzorcizma. Na našem području većinom se prevode djela s drugih jezika, različite vrste i kakvoće, ali ima među njima i hrvatskih autora.¹⁴ Za tu vrstu aktualnih spisa karakteristična je najnovija knjiga Milivoja Bolobanića pod znakovitim naslovom, *Kako prepoznati zamke Zloga*. U roku od samo nekoliko godina djelo je izišlo u četvrtom dopunjenom izdanju, tiskanom u pet tisuća primjeraka, što je za hrvatsko tržište iznimno velika naklada.¹⁵ Iz predgovora pisca, inače svećenika i župnika katedralne župe u Zadru, doznajemo da je njegov spis u međuvremenu preveden i na talijanski jezik. Bolobanić nam otkriva koji su ga aktualni razlozi naveli da se počeo baviti otkrivanjem i borbom protiv sotonskih utjecaja: "Prepoznao sam u sebi izvjesnu osjetljivost i otvorenost za ljudske probleme koji imaju korijena u sotonskome utjecaju na ljude. To me područje počelo odavno zanimati. Zadnjih dvadeset godina moga pastoralnoga rada počeo sam se intenzivnije baviti tom problematikom. Mnogo je ljudi dolazilo i sve više dolazi tražiti pomoć i izlaz iz mračnih i zapletenih životnih situacija."¹⁶ Sotonsko je djelovanje u neviđenom porastu i kod nas, veli autor, toliki padaju u njegove zamke

---

¹⁴ Ovdje valja spomenuti između ostalih osobito: Gabriele Amorth, *Egzorcist govori*, "Duh i voda", Jelsa, 1995; Isti, *Novi izvještaji jednog egzorciste*, "Duh i voda", Jelsa, 1997. Auktor je svećenik i egzorcist Rimske biskupije. Hrvoje Dragun napisao je na Katoličkomu bogoslovnom fakultetu u Splitu diplomski rad o temi "Problematika opsjednuća i egzorcizma" (Split, 2006.) i na kraju donio relevantnu literaturu na hrvatskom jeziku.

¹⁵ Objavljeno u vlastitoj nakladi, Zadar, 2005. Riječ je o četvrtom dopunjenom izdanju od 250 stranica. Autor je na kraju knjige tiskao i riječi potpore, odnosno zahvalna pisma Apostolskog nuncija u Hrvatskoj i šestorice hrvatskih biskupa kojima je dostavio svoje djelo. Prvo izdanje je izišlo 2000.

¹⁶ *Isto*, str. 13.

i ne vide izlaza. Čini se da i u Crkvi nismo svjesni ozbiljnosti stanja u kojemu se nalazi današnji čovjek. Stoga Bolobanić svojim iskustvima želi poučiti, ukazati na moguće opasnosti okultnih i magijskih čina, ljudima pomoći da prepoznaju vlastito stanje i s pomoću Duha Svetoga pronađu spasenje. Potiče osobito svećenike da se uhvate u koštac “s invazijom zla koje u zastrašujućim razmjerima prijeti čovječanstvu”.¹⁷

Knjiga zaslužuje poseban i detaljniji osvrt te predstavlja hvalevrijedan pokušaj da se upozori na problem koji je moderna teologija očito zanemarila, smatrajući ga bezazlenim, što, smatra autor, pridonosi njegovu bujanju.¹⁸ Pisac pritom ostaje u okviru katoličke pravovjernosti i priznate crkvene nauke, osobito kad je riječ o sredstvima odupiranja zlome, poziva se i na neke crkvene dokumente, ali ga uopće ne zanimaju novija teološka promišljanja. Stoga ću se ovdje ograničiti samo na neka kritička zapažanja u svezi sa spomenutom knjigom. U prvom dijelu pisac najprije ukratko iznosi biblijski i crkveni nauk o sotoni, počevši od Otk 12,7-12 o palim anđelima (koje je Bog stvorio kao dobre ali su se suprotstavili Bogu i postali zli), preko Krista koji iz opsjednutih izgoni zle duhove, oslobađa ljude od vlasti zloga, krši moć sotone, i postavlja temelj i početak kraljevstvu Božjemu. Autor, međutim, očigledno doslovno shvaća biblijski govor o đavlima i time zapravo ne dohvaća ono što su biblijski pisci na svoj način htjeli izreći. On, nadalje, ne brine o teološkim kriterijima i temeljnim pravilima tumačenja Biblije da poruku spasenja treba iščitati i prevesti na današnji jezik, na što primjerice ukazuje saborska Konstitucija o božanskoj objavi *Dei Verbum*.¹⁹ Druga je tema djelovanje sotone danas, pri čemu posebno opisuje izvanredna djelovanja (opsjednuće, zlostavljanje, uznemiravanje, opsesije) te načine ulaska sotone u život pojedinca (obiteljsko stablo, duševne

¹⁷ Isto, str. 15.

¹⁸ Isto, str. 116.

¹⁹ Usp. *Dei verbum*, br. 12. Da bismo shvatili nakanu biblijskog pisca potrebno je imati u vidu književne vrste te smještaj u kulturno-povijesni kontekst biblijskih izričaja, jasno se veli u dokumentu DV. Naš pisac međutim jednostavno paušalno tvrdi: “Kada Biblija govori o đavlima uvijek o njima govori kao o osobnim bićima, obdarenima razumom, voljom, slobodom, poduzetnošću. To potvrđuje otačka predaja, a to potvrđuje i Crkveno učiteljstvo”, *Isti, Kako prepoznati zamke Zloga*, str. 36.

rane, osobni grijesi, sotonske prakse), dajući u nastavku opis okultizma i magije. Dojam je pritom da autor đavla vidi svuda na djelu i smatra ga gotovo jedinim uzrokom zla te slijedom pučkog vjerovanja nečiste duhove stilizira u nadasve moćne Božje protivnike. Takvo davanje važnosti đavolskim silama nije u skladu ni s biblijskim ni sa službenim crkvenim tekstovima.²⁰ Treća i najkraća tema u tom dijelu posvećena je pitanju kako se osloboditi utjecaja sotone. Autor savjetuje da se u takvim slučajevima potraži iskusna svećenika koji će pomoći da čovjek izide iz područja zloga. Sredstva koja u tome pomažu jesu molitva za jačanje vjere, spoznaja vlastitoga stanja, primanje sakramenata, sudjelovanje u misi, zatim molitve otklinjanja, oslobođenja od zloga, osobito je važno nastojanje da se živi u prijateljstvu i vjernosti s Kristom. Erzorcizmu je autor posvetio svega nekoliko stranica ne spominjući novi *Rimski obrednik* ni promjene koje donosi osobito što se tiče opreznosti, pozornijeg raspoznavanja opsjednuća, imperativne i deprekativne molitve. Navodeći da molitvu egzorcizma mogu obavljati samo od biskupa ovlašteni svećenici te da treba točno utvrditi radi li se o đavolskom utjecaju, pisac zaključuje da su prema općem iskustvu klasična opsjednuća rijetka.²¹ Drugi dio obuhvaća više od trećine knjige te sadrži obrasce raznih molitava za duševno i tjelesno zdravlje, od onih temeljnih kršćanskih molitava do različitih litanija, zatim molitava za oslobođenje od zla, za ozdravljenje i za nutarnje iscjeljenje.

---

²⁰ Usp. natuknicu *Dämonen*, u: Herbert Vorgrimler, Neues Theologisches Wörterbuch, Herder, Freiburg, 2000., str. 120-121; *Dämonen*, u: Wolfgang Beinert (Hrsg.), Lexikon der katholischen Dogmatik, Herder, Freiburg, 1987., str. 80-81.

²¹ M. Bolobanić, *nav. dj.*, str. 138-140. Pisac spominje samo tri znaka za raspoznavanje opsjednuća pozivajući se na *Rimski obrednik* (str. 138) Vjerojatno pritom misli na prijašnji obrednik. Novi je obrednik naime glede opsjednuća mnogo oprezniji te navodi da dosadašnji kriteriji (govoriti nepoznatim jezicima, posjedovati nadljudsku snagu, spoznavati skrivene stvari) ne moraju biti đavolskog podrijetla pa treba obratiti pozornost na znakove iz moralnog reda, kao primjerice žestoku odbojnost prema Bogu i svemu što je sveto (usp. *Rituale Romanum. De exorcismis et supplicacionibus quibusdam*, Editio typica, 1999., Praenotanda, br. 16.).

3. SLUČAJ ANNELIESE MICHEL

Poseban vid utjecaja sotonskih sila jesu opsjednuća, za koja je predviđen crkveni obred molitve nad opsjednutom osobom za oslobodjenje od vlasti zloga. Opsjednućem u užem smislu smatra se stanje u kojemu zloduh zaposjedne pojedinca tako da ga ne samo izvana napastuje i opsjeda nego ga i iznutra zaposjeda te njegove duševne i tjelesne moći velikim dijelom umrtvljuje, ali ga u njegovoj osobnosti ne razara.²² W. Kasper dodaje: "Opsjednuti nije više on sam, nije više kod sebe, nego izvan sebe. Stoga je znak opsjednuća samootuđenje čovjeka, gubitak njegova identiteta."²³ U takvim slučajevima predviđen je liturgijski čin tzv. otklinjanja ili egzorcizma, jasno definiran u *Katekizmu Katoličke Crkve*: "Kad Crkva javno i mjerodavno, u ime Isusa Krista, traži da neka osoba ili predmet budu zaštićeni od opsjednuća Zloga i oslobođeni njegove vlasti, govori se o otklinjanju (egzorcizmu)."²⁴ Premda su slučajevi stvarnog opsjednuća i crkvenoga otklinjanja koje se nad takvim osobama vrši vrlo rijetki i događaju se daleko od javnosti, takvi su događaji ipak uvijek privlačili posebnu pozornost medija. Sedamdesetih godina prošloga stoljeća snimljen je poznati američki film *Egzorcist*, koji je u vremenu nakon toga stekao veliku popularnost i doživio daljnja snimanja u nekoliko nastavaka.²⁵ Gotovo u isto vrijeme zbio se događaj koji će rasplamsati teološku raspravu o sotonu i o praksi egzorcizma u Katoličkoj crkvi. U lipnju 1976. umrla je pod čudnim i zamršenim okolnostima studentica Anneliese Michel iz Klingenbergu u Njemačkoj. Prije njezine smrti tijekom duljeg vremena na njoj su uz dopuštenje i odobrenje mjesnog biskupa obavljane molitve velikog egzorcizma prema *Rimskom*

²² *Lexikon für Theologie und Kirche*, sv. II. (1958), str. 295.

²³ Walter Kasper, *Die Lehre der Kirche vom Bösen*, (vidi bilj. 38), str. 81.

²⁴ *Katekizam Katoličke Crkve*, hrvatsko izdanje HBK, Zagreb, 1994., br. 1673.

²⁵ Filmsko uprizorenje (*The Exorcist*) snimljen je 1973. prema istoimenom romanu Williama P. Blattyja objavljenom nekoliko godina prije, a temelji se na istinitom događaju izvršenog egzorcizma u jednom mjestu pokraj Washingtona godine 1949.

obredniku Katoličke crkve. Bolesnica je u stadiju uznapredovale bolesti odbila liječenje u psihijatrijskoj klinici. Medicinski je dokazano da je Anneliese bolovala od padavice. Kako se poslije ustanovilo, uzroci smrti su bili neishranjenost te otkazivanje srca i blokada sustava krvnih žila. Dvije godine nakon toga roditelji A. Michel i dvojica svećenika egzorcista osuđeni su u sudskom procesu na po šest mjeseci uvjetno što bolesnici nisu pružili liječničku pomoć pa je umrla zbog izglednjelosti.²⁶ Iz ove šture konstatacije nemoguće je i naslutiti sve one nepoznanice u odnosu na vrstu bolesti i zamršene okolnosti koje su pridonijele smrti A. Michel. J. Marčelić u svojoj knjizi ispravno sudi kada glede okolnosti veli: "Budući da je Ana Liza bolovala od jedne čudne bolesti koju liječnici nisu mogli identificirati te su je stoga raznoliko imenovali, jedni kao da je nešto slično padavici, drugi kao da je neka psihička bolest, a roditelji su bolesnice, kao i sama bolesnica, smatrali da se je u njezin život uplela neka strana zla sila koja je mučila djevojku, te su zatražili pomoć od svećenika, koji su nakon pomnog promatranja zaključili na mogućnost da je posrijedi đavolska sila. Tako su u zajedničkom dogovoru – roditelji i župnik uz savjet drugih svećenika i pristanak biskupa – započeli molitvom egzorcizma. U međuvremenu je Ana Liza išla na preglede k liječnicima i uzimala lijekove, ali se je njezino stanje pogoršavalo. Ana Liza u nastavku svoje bolesti nije htjela ni čuti da bi otišla k liječnicima, iz straha da ne završi na psihijatriji. I u tom stanju sve veće iscrpljenosti umrla je."²⁷

U kontekstu spomenutog egzorcizma s tragičnim ishodom te okolnostima pod kojima se vršio, nameće se nekoliko pitanja

---

²⁶ O tijeku i okolnostima tzv. slučaja opsjednuća Anneliese i egzorcizma koji je na njoj vršen, dobru informaciju pruža knjiga na hrvatskom jeziku: Dr. Josip Marčelić, *Anneliese Michel i zli duhovi?*, Jelsa, 1997. Pisac je umirovljeni profesor dogmatike na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Splitu. Djelo je u međuvremenu doživjelo nekoliko izdanja.

²⁷ J. Marčelić, *nav. dj.*, str. 7. Marčelićeva knjiga ima tri dijela. U prvom poglavlju opisan je život, tijek bolesti te sudski proces nakon Annelisine smrti; drugi dio donosi teološko razmišljanje o opstojnosti i djelovanju zlih duhova, dok se treći dio bavi teološkom raščlambom događaja. Događaji u Klingenbergu poslužili su kao predložak za film pod naslovom *Egzorcizam Emily Rose* snimljen 2005. u SAD-u.

koje teološki treba rasvijetliti i produbiti: Potrebno je donijeti teološki utemeljenu i objektivnu prosudbu glede problematike zla/sotone, opsjednuća te izгона zlih duhova, odnosno otklinjanja (egzorcizma) i postojećih obrazaca takve molitve. Posebno je pitanje kriterija za utvrđivanje je li neka osoba zaista opsjednuta, što je na zadovoljavajući način moguće utvrditi samo u tijesnoj suradnji teologâ različitih struka te psihologa, psihijatarâ i liječnika. U Njemačkoj se nakon slučaja Anneliese Michel pojavilo niz knjiga i tekstova poznatih autora koji su s različitih strana rasvijetlili slučaj te kritički promišljali okolnosti opsjednuća i postojeću crkvenu praksu egzorcizma.²⁸ Nakon toga su na razini mjesne i opće Crkve provedena određena istraživanja i postignuti stanoviti pomaci u svezi s raspoznavanjem opsjednutosti i primjenom egzorcizma. Tu su ponajprije aktualni prijedlozi Njemačke biskupske konferencije i osobito novi *Rimski obrednik*. Pritom je jasno zapaženo da se problematici zla, opsjednuća danas mora posvetiti više mjesta u teologiji, kako bi se cjelovito sagledala i ispravno vrednovala. U tu svrhu neophodna je čvršća suradnja teologa, psihologa, psihijatarâ i drugih znanstvenika iz srodnih područja.

4. TEOLOŠKA PROBLEMATIKA ZLA/ZLOGA

Koliko bi god bilo poželjno problematiku zla/zloga sagledati s različitih teoloških vidika u cijeloj njezinoj slojevitosti i obuhvatnosti, ipak to ovdje u našem kontekstu nije moguće učiniti. Stoga ćemo se u nastavku ograničiti ponajprije na onaj najvažniji egzegetsko-dogmatski vidik u promišljanju stvarnosti i djelovanja sotone. R. Schnackenburg, jedan od vodećih katoličkih egzegeta u svojem je članku *Problem zla u Bibliji* donio aktualni pregled kako se spomenuta problematika sagledava u katoličkoj egzegezi. Njegova argumentacija ni

²⁸ Između mnoštva literature posebno ću se osvrnuti na dva zbornika radova: Walter Kasper – Karl Lehmann (Hg.), *Teufel – Dämonen – Besessenheit. Zur Wirklichkeit des Bösen*, Matthia-Grünwald-Verlag, Mainz, 1978.; Rudolf Schnackenburg (Hrsg.), *Die Macht des Bösen und der Glaube der Kirche*, Patmos Verlag, Düsseldorf, 1979.

danas, dvadesetak godina nakon objavljivanja, nije ništa izgubila od svoje uvjerljivosti.²⁹ Schnackenburg polazi od činjenice da se u problem zla ne da posve prodrijeti niti ga se može do kraja shvatiti, ni u kontekstu kršćanske vjere. Što se tiče pragrijeha prvih ljudi, o kojem biblijski pisac izvješćuje u narativnom ruhu biblijske pripovijesti s mitskim elementima, valja reći da se radi o tzv. etiološkom pristupu. Hagiograf polazi od svojega povijesnog iskustva zla s kojim se susreće i zaključuje na uzroke koji su se jednoč morali dogoditi i doveli do ovakvoga sadašnjeg stanja. Njegov nam odgovor želi samo reći da postojeće zlo ne dolazi od Boga, nego su sagriješili prvi ljudi i od tada se grijeh množi. Pritom nam otkriva dublji korijen zla, "koji leži u poremećenosti odnosa prema Bogu. Zlo je stvarnost u ljudskoj povijesti, nije nešto prirodno dano, nego ga je čovjek prouzročio i skrivio".³⁰ Biblijski čovjek i sam često i snažno doživljava zlo izvan sebe, zle ljude koji ga ugrožavaju, ali osjeća i sklonost prema zlu duboko u vlastitom srcu. U našem kontekstu određenu ulogu ima pojava dualističkih strujanja na tadašnjem Istoku. Gotovo u isto vrijeme javlja se u ranožidovskoj literaturi (3. st. prije Krista) vjera u zle duhove, pale anđele, demone i njihova vođu ne dovodeći u pitanje Božje vrhovništvo. Dualistički elementi prisutni su isto tako u židovskoj apokaliptici i Kumranskim spisima. Stoga R. Schnackenburg zaključuje: "Tu pozadninu tadašnjih predodžaba o zlu, o dobrim i zlim duhovima, o kraljevstvu demona mora se imati pred očima ako želimo pravo shvatiti izričaje Novoga zavjeta."³¹ U nastavku autor ističe da je Isusov stav prema problemu zlih sila povezan sa shvaćanjem njegova vremena, ali s druge strane ima svoju posebnost koja

---

²⁹ R. Schnackenburg, *Das Problem des Bösen in der Bibel*, u: R. Schnackenburg (Hrsg.), *Die Macht des Bösen und der Glaube der Kirche*, str. 11-32 (vidi bilj. 26). U ovom zborniku radova nalaze se članci još šestorice autora, od kojih su za sagledavanje naše problematike vrlo korisni osobito sljedeći: o vjeri u demone tijekom povijesti Crkve (P. Stockmeier, *Teufels- und Dämonenglaube in der Geschichte der Kirche*, str. 33-55) te pregled crkvene nauke o zlu (W. Kasper, *Die Lehre der Kirche vom Bösen*, str. 68- 84).

³⁰ R. Schnackenburg, *nav. dj.*, str. 14.

³¹ R. Schnackenburg, *nav. dj.*, str. 18.

proistječe iz naravi njegove poruke. Isus je trijezan realist, vidi sklonost ljudskog srca grijehu i poznaje činjenicu da su svi ljudi pred Bogom griješnici. On proniče dublje u srce čovjekovo i otkriva korijen zla, no ne odbacuje nijednog čovjeka, nego svima otvara put novoga početka. Središte je njegove poruke o dolasku Božjeg kraljevstva da Bog u svojoj bezgraničnoj ljubavi prihvaća svakog čovjeka i prevladat će svako zlo.

Isus očito ne dijeli uvriježeno mišljenje židova o povezanosti fizičkog i moralnog zla. No iz Isusovih riječi u Evanđeljima proizlazi da on jedva tematizira samo pitanje porijekla svakojakih zala koja pritišću ljude, a puno više stavlja naglasak na borbu protiv strašne realnosti zla i njegova razornog djelovanja te naviješta kraljevstvo Božje u kojemu će Bog prevladati zlo i otvoriti novi put spasenja. U novozavjetnim spisima osobito kod Pavla često se spominju dimenzije zla sintagmom zle "vlasti i sile" (1 Kor 15,24) koje se protive Bogu, nazvane različitim imenima (sile, poglavarstva, vlasti). Tu se radi o drugom vidiku pod kojim se sagledavaju zle sile, gdje se ne ističe toliko njihova povezanost s pojedinim čovjekom, nego činjenica egzistencije zla u svijetu. I sam pad anđela iz Knjige otkrivenja (12,7-12) odnosi se u tom kontekstu na Kristovu pobjedu na križu. Na sličan način vlasti i sile u drugim poslanicama navode se u kontekstu Kristova trijumfa. Krist ih je prevladao, ali one još uvijek ugrožavaju kršćansku egzistenciju u svijetu. "Ako Pavao vlasti i sile spaja s 'naravnim' datostima naše ljudske egzistencije, ako ih ne povezuje u jedan sustav i ne priznaje im nikakav izolirani utjecaj, teško ih se može uzdignuti u samostalna, različita bića."³² S druge strane, ne može se ishitreno isključiti da zlo posjeduje jednu duhovnu moć, kozmičku dimenziju, snagu koja nadilazi ljudsko, koja ljudima zagonetno ovladava tako da izvana čovjekove nutarnje nagone potiče na zlo, a svijet otima ljudskoj kontroli i upravljanju te rastače sve što je dobro. Postoji li dakle zao duh, đavao ili sotona kao posebno netjelesno, duhovno biće?

Prema svjedočanstvima Evanđelja lik đavla se javlja kao Isusov napasnik i kao onaj kojeg Isus istjeruje iz opsjednutih.

³² *Isti*, str. 24.

Sotona znači protivnik i označuje izvorno ulogu suparnika u sporu ili na sudu. Tijekom Staroga zavjeta na nekim mjestima se javlja u ulozi tužitelja te postaje iz početno dobrog lika anđela protivnik i tužitelj ljudi.³³ U Novom zavjetu sotona ili đavao (diabolos, klevetnik) javlja se kao Isusov protivnik u raznolikim oblicima i pod različitim imenima (knez ovoga svijeta, Iv 12,31). Nakon krštenja u Jordanu pristupa k Isusu da ga napastuje. "Nije on samo projekcija duševnih kušnji, nego sila koja 'izvana' pristupa Isusu, a Isus joj se odupire ispunjen Duhom Svetim."³⁴ Različiti nazivi za sotoonsko djelovanje naznačuju silu koja djeluje na raznolike načine u krugu oko Isusa. Isus izgoni demone iz opsjednutih snagom svoje riječi kojom im zapovijeda da umuknu i da iziđu. Egzorcizmi su znakovi i potvrda dolaska kraljevstva Božjega što ga Isus uprisutnjuje (Lk 11,20).

Iz raščlambe i tumačenja ključnih biblijskih, osobito novozavjetnih mjesta u odnosu na pitanje zla/zloga, egzegetu nije jednostavno donijeti obuhvatnu prosudbu. K. Kertelge s pravom primjećuje da na kraju ostaje dojam "jednog do kraja nepomirenog nesklada između predodžaba i izričaja te poteškoća kako sažeti te izričaje u njihovoj važnosti za današnje shvaćanje vjere".³⁵ Schnackenburg je svjestan iste poteškoće, ali na kraju ipak ne skriva svoj teološki zaključak. Glede egzorcizama on smatra da se takvi u Evanđeljima opisani slučajevi danas mogu medicinski objasniti "bez pretpostavke opsjednuća. Mogućnost pravih opsjednuća ne treba načelno nijekati, ali problematika predaje zabranjuje egzegetu da time argumentira".³⁶ To pak ne znači nijekati da je zlo neka vrst 'osobne', duhovne sile, svoditi ga samo na zloću unutar čovjeka i na tijek ljudske povijesti. Zacijelo su se u pojmu sotone

---

³³ Za kratke prikaze o porijeklu zlih sila, njihovu djelovanju te oslobađanju od zla/zloga vidi također: *Sotona*, u: Xavier Leon-Dufour, Rječnik biblijske teologije, KS, Zagreb, 1969., stupac 1225-1228; *Dämonen*, u: W. Beinert (Hrsg.), *Lexikon der katholischen Dogmatik*, Herder, Freiburg, 1987., str. 80-81.

³⁴ R. Schnackenburg, *nav. dj.*, str. 27.

³⁵ Karl. Kertelge, *Teufel, Dämonen, Exorzismen in biblischer Sicht*, str. 37. (Vidi bilj. 41).

³⁶ R. Schnackenburg, *nav. dj.*, str. 30.

odnosno đavla spojile i ispreplele raznovrsne tradicije, slike i predodžbe demonskih sila i zla čija je egzistencija i djelovanje posve očigledna. Unatoč povijesno-vremenski uvjetovanom načinu govora i kod Isusa je prisutna misao o zlomu kao nadljudski snažnoj sili koja je jača od čovjeka. Samo Bog svojom većom snagom ljubavi može je nadvladati.³⁷

Iznoseći kao dogmatičar crkveni nauk o tajni zla, W. Kasper se pokušava približiti problemu zla pomoću komplementarnih izričaja s tri različita vidika, oslanjajući se dakako na ključna biblijska mjesta te osobito na Isusove riječi i njegov stav. Prvo, Crkva govori o stvarnosti grijeha i pod tim misli na osobnu i slobodnu odluku svakoga pojedinog čovjeka, protiv Boga, njegova poretka i spasenja koje pruža čovjeku. Drugo, crkveni nauk o zlu ukazuje na neupitnu činjenicu o nadpersonalnoj sili grijeha koja od početka opterećuje kako pojedinog čovjeka tako i čovječanstvo u cjelini. Treće, sastavni je dio crkvenog nauka da postoji đavao, sotona, zle sile i vlasti, čime se želi istaknuti univerzalno-kozmička dimenzija zla.³⁸ Budući da se radi o višedimenzionalnoj zbilji zlog djelovanja i zlih sila, govor o sotoni ne može biti cjeloviti odgovor na pitanje zla nego samo jedan njegov dio, i to ne najvažniji u sklopu vjere, kao što ni sotona nije središnja tema crkvenoga i teološkog nauka, nego njegova rubna istina. Biblijski su izričaji dakako uvijek uobličeni u konkretnim povijesnim slikama i pojmovima jer i Biblija participira na zajedničkim ljudskim iskustvima prisutnosti zla u svijetu. U tumačenju porijekla i stvarnosti zla prema biblijskom uvjerenju mora se isključiti monističko

---

³⁷ R. Schnakenburg, *nav. dj.*, str. 31. Autor u nastavku veli: "Tko je poblize taj zli, kako se zove, odakle potječe, kako je postao zlim, tim se Isus ne bavi, tajnu zla ne dokida. Samo ga jedno brine, da budemo oslobođeni od zla i ne prestajemo moliti: Ne uvedi nas u napast nego oslobodi nas od zla."

³⁸ Walter Kasper, *Die Lehre der Kirche vom Bösen*, u: R. Schnackenburg (Hrsg.), *Die Macht des Bösen und der Glaube der Kirche*, str. 68-84, ovdje 68-70. Tako Kasper zaključuje: "Crkveni je nauk o zlu višedimenzionalna cjelina. Ne želi nedokučivu tajnu zla dokinuti, nego ga promišlja kao tajnu. Stoga zlo ne želi obuhvatiti u neki zatvoreni sustav, nego ga razmotriti s različitim aspektata pomoću komplementarnih slika i pojmova" (str. 71).

rješenje koje Boga smatra izravnim ili neizravnim uzrokom zla. Isto tako je neprihvatljiv dualistički model koji u zlu vidi samostalnu i Bogu protivnu silu. Ostaje zapravo jedino prihvatljiva treća mogućnost tumačenja da je stvarnost zla nastala slobodnom odlukom stvorenih bića. Budući da je Bog htio slobodna stvorenja, ušao je u rizik slobode i dao im je mogućnost odluke za zlo.³⁹

Na tome idejnom tragu Kasper zaključuje da demonologiju u Bibliji nije moguće odvojiti od nauke o anđelima. U crkvenoj tradiciji, osobito liturgijskoj praksi, sotona se ne spominje tek usputno i u izvanrednim situacijama. Odricanje od sotone povezano je uz krštenje, temeljni crkveni čin, u kojemu se kršćanin konstituira. Vjerovati se može samo u Boga, sotone se može samo odreći. Tako je biti kršćanin u krštenju bitno obilježeno oslobađanjem od sila zla. U tom kontekstu je egzorcizam Rimskog rituala iz godine 1614., premda u nekim točkama s pravom kritizirani, bio veliki napredak u ondašnjoj poplavi prakse egzorcizma te je unio reda i od egzorcista zahtijevao razboritost i opreznost.⁴⁰

Među izričajima crkvenog učiteljstva već od 2. st. o pitanju sotone daleko je najvažnija izjava IV. lateranskog sabora. Ona se izravno ne odnosi na postojanje đavla i demona, nego je riječ o osudi dualističkih naučavanja albigenza i katara: "Đavle naime i druge demone Bog je stvorio po naravi kao dobre, a oni su postali zli po sebi" (DS, 800). Usto su značajne još druge dvije izjave slična sadržaja, ona Kongregacije za nauk vjere iz 1975. i govor pape Pavla VI. od 15. studenoga 1972.⁴¹ Zbog čega su dosadašnje izjave crkvenoga učiteljstva o zlu i zlome

---

³⁹ W. Kasper, *nav. dj.*, str. 72.

⁴⁰ Usp. *Isto*, str. 76.

⁴¹ Dokument Kongregacije za nauk vjere iz 1975. pod nazivom "Kršćanska vjera i demonologija" nije nažalost dostupan na hrvatskom jeziku. Temeljna misao iz govora Pavla VI. glede sotone glasi: "Tko odbija priznati tu zbilju, napušta tlo biblijskog i kršćanskog nauka; isto tako i onaj tko je smatra u sebi samostalnim počelom koje za razliku od svih stvorenja ne bi imalo svoje porijeklo u Bogu, ili tko pače izjavljuje da je ta zbilja pseudo-realnost pojmovna i umišljena personifikacija nepoznatih uzroka sve naše nevolje." Vidi: W. Kasper, *nav. dj.*, str. 77.

bile zapravo rijetke i šture, na to odgovor daje spomenuti dokument kad veli: "O postojanju sotone i demona ... tijekom stoljećâ crkveno se učiteljstvo nije izričito izjašnjavalo. Razlog je tomu da pitanje u tom obliku nije postavljano." Ipak egzistencija tih zlih duhova spada u "trajnu vjeru Crkve" i važi kao "dogmatska činjenica".⁴²

Posebno je pitanje osobnosti zlih duhova. Učiteljstvo Crkve čvrsto drži da je sotona biće koje ima kategorije osobnosti. No ne izjašnjava se u kojemu je smislu riječ o osobnosti zloga, nego to pitanje prepušta teologiji da ga promišlja i razjasni. Kako pokazuju istraživanja, već je klasična teološka tradicija, primjerice Toma Akvinski, anđelima i demonima vrlo nevoljko pridavala pojam osobe. Ako je to i činila onda samo u formalnom, a ne u sadržajnom smislu. Njima naime ne pridolazi element individualnosti, nego samo činjenica spoznaje i slobode. Stoga i prema tradicionalnom teološkom nauku đavao nije individualni osobni lik, nego se krije u neshvatljivom, općenitom, anonimnom.⁴³ U svezi s tim zanimljiva je usporedba W. Kaspera: "Koliko je dugo vremena trebalo dok je uspjelo pomiriti biblijska izvješća o sedam dana stvaranja s našom modernom evolutivnom slikom svijeta. Slična nam zadaća tek predstoji glede biblijskih izričaja o đavlu."⁴⁴ Ipak, čini se da se javljaju neka korisna teološka razmišljanja u tom smjeru. Može se doduše govoriti o personalnim značajkama i strukturama demona kao što je to slučaj i u Bibliji. Ipak se đavlu ne može pridavati pojam osobe sa značajkom dostojanstva, kako taj

⁴² Navod iz "Kršćanska vjera i demonologija" donosim prema: W. Kasper, *nav. dj.*, str. 77-78.

⁴³ Usp. W. Kasper, *Die Lehre der Kirche vom Bösen*, str. 78. Za produbljenje ovoga vida problematike je li sotona osobno biće, vidi osobito važan članak: Karl Lehmann, *Der Teufel – ein personales Wesen?*, u: Walter Kasper und Karl Lehmann (Hrsg.), *Teufel – Dämonen – Besessenheit. Zur Wirklichkeit des Bösen*, M.-Grünewald Verlag, Mainz, 1978., str. 71-98. Osim navedenog priloga K. Lehmannna taj zbornik radova donosi i sljedeće vrlo značajne tekstove o problemu zla: K. Kertelge, *Teufel, Dämonen, Exorzismen im biblischer Sicht*, str. 9-39; W. Kasper, *Das theologische Problem des Bösen*, str. 41-69; J. Mischo, "Dämonische Besessenheit". *Zur Psychologie irrationaler Reaktionen*, str. 99-146.

⁴⁴ W. Kasper, *Die Lehre der Kirche vom Bösen*, str. 79.

pojam ima u primjeni na Boga i čovjeka. Davao je štoviše lažna izokrenutost dostojanstva osobe, egzistira na način dokidanja i razaranja personalnog, nije stvor u sebi nego negacija stvora, poput neke vrste biljke parazita koja živi na drugome dok ga ne uguši, čime na kraju ubija i sebe. U toj je perverziji zapravo bit sotone.⁴⁵

5. NOVI MOMENTI GLEDE PRAKSE EGZORCIZMA

Nakon slučaja Anneliese Michel Njemačka biskupska konferencija zadužila je skupinu teologa (egzegeta, dogmatičara, liturgičara), psihijatara i psihologa da preispitaju prikladnost i učinkovitost rimskog obrednika *Veliki egzorcizam* za današnje prilike. Radna skupina je rezultate svojih istraživanja sažela između ostalog u četiri teze, koje je Njemačka biskupska konferencija 1984. primila na znanje, a potom ih je uputila nadležnoj vatikanskoj kongregaciji kao prijedloge pri izradi novoga obrednika.⁴⁶

a) Crkveni nauk o postojanju demonskih sila sastavni je dio vjere Crkve. No potrebno ga je pomno rekonstruirati, tj. dati mu ono mjesto koje mu pripada kad se sagleda u cjelokupnosti vjere. b) Ne niječući mogućnost opsjednuća, mora se ustvrditi sljedeće: Za sada se ne mogu utvrditi kriteriji, sukladno rimskom obredniku iz 1614. ili neki slični, koji bi nam omogućili dostatnom sigurnošću prepoznati slučajeve opsjednuća. Iz teoloških i medicinskih razloga nameće se sumnja u pouzdanost onih oblika prepoznavanja opsjednuća koje Rimski obrednik navodi kao kriterije za njegovo postojanje. c) Radna skupina

---

⁴⁵ U tom smjeru idu promišljanja teologa. Usp. W. Kasper, *nav. dj.*, str. 80; Joseph Kardinal Ratzinger, *Gott und die Welt. Glauben und Leben in unserer Zeit. Ein Gespräch mit Peter Seewald*, Deutsche Verlags-Anstalt Stuttgart München, 2000., str. 110. K. Kertelge vidi u formulaciji Iv 8,44 izražen opis same naravi đavla: "Kad god (đavao) govori laž, govori svoje vlastito, jer je lažac i otac laži." Vidi: K. Kertelge, *nav. dj.*, str. 38.

⁴⁶ Rezultate donosim prema tekstu: Ulrich Niemann, *Befreiung vom Bösen? Für einen zeitgemässen Umgang mit "Besessenheit"*, u: *Stimmen der Zeit* 130 (2005), str. 274-278, ovdje 275.

iz nekoliko razloga drži nužnim da se na mjesto dosadašnjega Velikog egzorcizma uvede "Liturgijski obred oslobađanja od zla" koji se može vršiti pod određenim propisanim uvjetima. d) Radna skupina predlaže da se nadležnoj Rimskoj kongregaciji proslijedi nacrt Liturgije oslobađanja od zla s uvodnim tekstom.

Godine 1999. Kongregacija za bogoštovlje i sakramente Svete Stolice izdala je prerađeni *Obrednik velikog egzorcizma*.⁴⁷ Taj liturgijski dokument dolazi s velikim zakašnjenjem jer on zapravo samo ispunjava davno postavljenu zahtjev Konstitucije *Sacrosanctum concilium* (br. 21 i br. 79) o obnovi i preuređenju liturgije u duhu sveopće teološko-crkvene reforme koju je započeo Drugi vatikanski sabor. Time je prestao vrijediti obrednik iz davne 1614. godine koji je uz neke izmjene više od četiri stoljeća bio u upotrebi Crkve. Nažalost, ni šest godina nakon njegova izvornog izdanja još nema službeno odobrenog prijevoda na hrvatski jezik.⁴⁸ Kako ćemo poslije vidjeti, novi obrednik, koji je namijenjen sveopćoj Crkvi rasprostranjenoj u različitim narodima i kulturama, umnogome nije uzeo u obzir spomenute prijedloge njemačkih teologa. Ipak donosi važna poboljšanja u odnosu na prethodnika. Riječ je o promjeni glede upotrebe različitih molitvenih obrazaca (deprekativnog i imperativnog oblika), nadalje, zahtijeva se opreznost i pomnost pri utvrđivanju opsjednutosti te suradnja s medicinskim i psihijatrijskim stručnjacima da bi se pomoglo ljudima koji se smatraju opsjednutima.⁴⁹ Evo nekih najvažnijih promjena u obredniku:

---

⁴⁷ *Rituale Romanum... De exorcismis et supplicationibus quibusdam*, Editio typica, Typis Vaticanis, 1999.

⁴⁸ Kako sam tijekom održavanja ovoga simpozija doznao od dr. Marina Škarice i mr. Marka Babića, profesora na Katoličkomu bogoslovnom fakultetu u Splitu, skupina teologa među kojima su i dvojica spomenutih već je prije određenog vremena napravila hrvatski prijevod Novoga obrednika, jezično ga dotjerala i dostavila Hrvatskoj biskupskoj konferenciji koja ga je trebala proslijediti Vatikanskoj kongregaciji na odobrenje. Od tada se više ne zna sudbina teksta. Ovdje se dakle služim tim privremenim hrvatskim prijevodom pod naslovom: *Egzorcizam i neke prošnje*.

⁴⁹ Usp. *Egzorcizmi i neke prošnje, Prethodne napomene*, br. 16 i 17 odnosi se na uvjete obavljanja egzorcizma; br. 28 na upotrebu obrazaca; br. 34 na sudjelovanje opsjednutog u molitvama.

1. U novom Velikom egzorcizmu više se izričito ne pita kako je ime đavlu u opsjednutoj osobi. Takav se izravni upit pokazao kontraproduktivnim. 2. Deprekativna molitva upravljena Bogu da u Kristovo ime otkloni đavla od opsjednutog može se moliti i bez zapovjedne (imperativne) molitve kojom se đavlu u ime Krista zapovijeda da odstupi. Nadalje, opsjednuta osoba treba po mogućnosti moliti zajedno s egzorcistom za svoje oslobođenje. Uvodi se, dakle mogućnost kon-prekativne molitve. Za ozdravljenje je bitna suradnja između egzorcista i osobe koja ima znakove opsjednuća. 3. Molitve, znakove i geste u obredu egzorcizma biskupske konferencije mogu uz suglasnost rimske Kongregacije prilagoditi kulturnom kontekstu svojega područja. Dano im je također na volju da izdaju i vlastite pastoralne upute. 4. U Novom obredniku egzorcizma opetovano se naglašava da se molitva u obredu istjerivanja zloga ne smije izroditi u neku vrstu predstave nego valja sačuvati potrebnu diskreciju, ne dajući prostora nijednom sredstvu društvenog priopćivanja.⁵⁰ Obrednik se sastoji od tri dijela: nakon Prethodnih napomena (br. 1-38) slijedi Obred velikog egzorcizma (br. 39-66; 67-84), kao središnji i glavni dio, s izborom različitih tekstova koji se mogu po volji upotrijebiti. Na kraju su Dodatci (br. 1-12; br. 1-10), s pridodanim molitvama egzorcizma u posebnim crkvenim prilikama i prošnje koje vjernici mogu privatno moliti u borbi protiv zloga. Izvršno tumačenje, komentar i kritičko vrednovanje obnovljenoga Rimskog obrednika o egzorcizmu, osobito s liturgijsko-teološkog vidika, te brojnu korisnu literaturu pruža knjiga dvojice teologa iz Münstera, Manfreda Probst i Klemensa Richtera.⁵¹ Čini se da ni na njemačkom

---

⁵⁰ Usp. Ulrich Niemann, *Exorzismus oder/und Therapie? Psychiatrische und seelsorgerliche Hilfen für von Dämonen "besessene" Menschen*, u: *Stimmen der Zeit* 217 (1999), str. 781-784, ovdje 782-783.

⁵¹ Manfred Probst – Clemens Richter, *Exorzismus oder Liturgie zur Befreiung vom Bösen. Informationen und Beiträge zu einer notwendigen Diskussion in der katholischen Kirche*, Aschendorff Münster, 2002. Prvi dio daje kratki pregled povijesti egzorcizma u Crkvi do Rimskog obrednika iz 1614.; u drugom dijelu autori donose njemački prijevod Velikog egzorcizma iz 1614. (s dodatkom pape Lava XIII. iz 1925.) i komentar; treći se dio bavi preispitivanjem Velikog egzorcizma nakon događanja u Klingenbergu;

govornom području još nije objavljen službeni prijevod pa autori podastiru svoj prijevod latinskog izvornika. I najnoviji radovi o opsjednućima i egzorcizmu bilježe da još nije izišlo njemačko izdanje najnovijega dokumenta o egzorcizmu.⁵² Novi obrednik egzorcizma hrvatskoj je crkvenoj javnosti prvi predstavio Marijan Steiner u članku *O Zlim dusima*, donoseći i obuhvatni pregled biblijsko-teološkog polazišta i crkvenog nauka o demonskim silama.⁵³ Šteta što autor pritom nije uzeo u obzir brojnu noviju teološku literaturu o problematici zloga, osobito nakon slučaja Anneliese Michel. Time bi zacijelo uočio brojna pitanja gdje postoji potreba daljnjeg teološkog proučavanja ove složene problematike, ali i u nekim točkama zamijetio nedovoljnu prilagođenost samog dokumenta sadašnjim crkvenim prilikama. Povrh toga, kad je riječ o vrednovanju obnovljenog obrednika, ne možemo se složiti sa sudom autora kada on u obredniku osim dodatka s molitvama koje vjernici mogu privatno upotrebljavati zapravo ne vidi drugih značajnijih promjena u pristupu opsjednuću te ustvrđuje: "U odnosu na stari obrednik iz g. 1614. sadašnji ne donosi velikih novosti, osim, primjerice, smanjenja broja znamenovanja križem i drugih gesta u samom obredu."⁵⁴

Bilo bi prijeko potrebno da se i u Hrvatskoj oformi interdisciplinarna skupina teologa sa stručnjacima u ovom pitanju srodnih i relevantnih područja, pa da se što prije napravi teološka prosudba i donesu određeni kriteriji s obzirom na pravo bujanje fenomena sotonskih zavodačenja te različitih sumnjivih i jednostranih (para)liturgijskih praktika (liječenje

---

četvrti dio sadrži njemački tekst obnovljenog Velikog egzorcizma (1999.) i kritičke osvrte posebno u Njemačkoj; u petom dijelu riječ je o mogućnostima primjene obnovljenog Velikog egzorcizma. Napokon, autori na kraju donose obrazac Liturgije za oslobođenje od zla kao alternativni oblik obreda egzorcizma.

⁵² Tako primjerice najnoviji prilog u povodu 30 godina događaja u Klingenbergu: Ulrich Niemann, *Das Böse und die Psychiatrie. Zur Diskussion über Besessenheit und Exorzismus*, u: Herder Korrespondenz 60 (2006.), str. 119-123.

⁵³ M. Steiner, *O zlim dusima. Uz novi obrednik egzorcizma*, u: *Obnovljeni život* 54 (1999), str. 481-494. Članak je ponovno otisnut u: M. Nikić i dr. (ur.), *Vjera i zdravlje*, str. 289-303 (vidi bilj. 55).

obiteljskog stabla, duhovna iscjeljenja itd.), što ih zamjećujemo u posljednje vrijeme. Povremeni i tek usputni osvrti teologa na takve pojave nisu dostatni za ispravno vrednovanje, sprječavanje ili nužnu ko-rekciju spomenutih anomalija na tom području crkvenog života. Prilog tomu nastojanju zacijelo su i radovi ovoga skupa.⁵⁵

6. AKTUALNA PITANJA U BORBI PROTIV UGROŽAVANJA I OPSIJEDNUĆA ZLOGA

Na kraju želim podsjetiti na neka otvorena pitanja glede opsjednuća i egzorcizma na koja, po svemu sudeći, ni novi Rimski obrednik nije donio u cijelosti primjerene odgovore. Ne radi se samo o četiri spomenuta znaka za utvrđivanje opsjednutosti, na što su kao slabu točku u obredniku već mnogi ukazali. Naime, za takve sindrome opsjednutosti postoji naravno objašnjenje. S druge strane, naravne se bolesti isprepleću s djelovanjem samoga zloga duha pa je vrlo teško razlučiti što su znakovi naravnih bolesti, a što đavolska djela.⁵⁶ Kod shvaćanja sotone i opisivanja njegova djelovanja valja se također čuvati od svakog praznovjerja i samog prizvuka dualističkih tendencija koje se u Crkvi uvijek iznova javljaju. Dobro se podsjetiti riječi K. Rahnera "da su takve 'vlasti i sile', (...) kao bića personalne naravi stvorovi a nikakvi Bogu ravnopravni protivnici, da su u okviru Božje providnosti i da je

---

⁵⁴ M. Steiner, *O zlim dusima. Uz novi obrednik egzorcizma*, str. 298-299.

⁵⁵ Ovdje spominjem, osim referata ovoga skupa, osobito relevantne tekstove: Mihály Szentmártoni, *Liječenje obiteljskog stabla. Lice i naličje jedne "karizme"*, u: M. Nikić i dr. (ur.), *Vjera i zdravlje. Zbornik radova s interdisciplinarnog, multikonfesionalnog i internacionalnog simpozija*, Zaklada biskup Josip Lang, Zagreb, 2005., str. 271-288. Isto je otisnuto i u: OŽ (2004.), str. 337-353; Dva kraća osvrti napisao je: Ivan Šaško, *Egzorcizam je liturgijski čin, a ne mračnjačka seansa*, u: Glas Koncila od 10. veljače 2002., (br. 6), str. 8-9; Isti, *Srž je u dolasku Duha Svetoga, a ne u zapovijedi Sotoni da odstupi*, u: Glas Koncila od 17. veljače, (br. 7), str. 8-9.

⁵⁶ Usp. primjerice W. Kasper, *Die Lehre der Kirche vom Bösen*, str. 76; J. Marčelić, *nav. dj.*, str. 139.

kršćanin u svome jedinstvu s Bogom i njegovom milosti postigao slobodu nad ovim silama u svojoj povijesti spasenja”.⁵⁷ U svome prilogu *O vjeri u đavla i demone kroz povijest Crkve* P. Stockmeier zaključno primjećuje: “Od početka do u najnovije vrijeme lik sotone prati kršćansku vjeru, i to na način koji se često manje napaja na izvorima Objave, a više je određen maštom ljudi koji su ugroženi od zla. Rano kršćanstvo prihvatilo je najprije izričaje o sotoni i demonima iz Staroga, odnosno Novog zavjeta; pritom je već očigledan utjecaj izvankršćanskih predaja sve do preuzimanja predodžaba o duhovima iz okoline. Crkva je odlučno odbacivala sve pokušaje dualističkog tumačenja zla u svijetu. S druge strane, može se primijetiti kako je u nastojanju da se istakne soteriološku djelotvornost Krista, sotona dobivao na profilu i time je stiliziran u Božjega protivnika.”⁵⁸ S tim u svezi ostaje pitanje da li tzv. imperativni obrazac egzorcizma (izravno oslovljavanje đavla) koji je, uz deprekativni, ostao kao mogućnost u novom Rimskom obredniku, potiče u svijesti vjernika dualističke predodžbe o Bogu i zlu, a one postojeće još pojačava.⁵⁹ Premda za sada nisu prihvaćeni prijedlozi da se umjesto Velikog egzorcizma uvede Liturgija za oslobođenje od zla i da se taj čin integrira u područje sakramenata ozdravljenja, ipak ti prijedlozi nisu bespredmetni, nego imaju svoje teološko opravdanje jer su u Bibliji opsjednuća bila usko povezana s bolestima, što je i danas slučaj.

Rimskom obredniku o egzorcizmu bilo je posvećeno interdisciplinarno savjetovanje teologa i predstavnika humanističkih znanosti održano krajem 2004. pod naslovom “Zlo i oslobađanje od zla”. Pritom je s obzirom na sadašnju praksu egzorcizma ukazano na neke daljnje nedostatke u antropološkom, teološkom i pastoralnom pogledu. Zaključno donosim te točke u skraćenom obliku:⁶⁰

⁵⁷ Karl Rahner, *Besessenheit und Exorzismus*, u: *Stimmen der Zeit* 194 (1976), str. 721.

⁵⁸ Peter Stockmeier, *Teufels- und Dämonenglaube in der Geschichte der Kirche*, u: R. Schnackenburg (Hrsg.), *Die Macht des Bösen und der Glaube der Kirche*, str. 33-55, ovdje 54.

⁵⁹ M. Probst – K. Richter, *Exorzismus oder Liturgie zur Befreiung vom Bösen*, str. 146.

(1) Govor o sotoni opterećen je iz više razloga i danas često nailazi na nerazumijevanje. (2) S druge strane, kategorija zla igra veliku ulogu u životu čovjeka. Nerijetko ljudi doživljavaju zlo kao silu kojoj su bespomoćno izručeni. (3) Kad se u sklopu toga govori o osobnosti zla, sotoni ili đavlu, treba imati na umu sljedeće: U SZ se rijetko spominje sotona. NZ đavla naziva različitim imenima: protivnik, neprijatelj, progonitelj, napasnik itd. Riječ je dakle o opisima i metaforama koje pokazuju da postoji stanovita bojazan da se bezdan zla fiksira uz određeno ime. Novi zavjet govori o pobjedi nad đavlom i tu pobjedu nerazdvojivo veže uz osobu Isusa Krista. Pritom đavao ostaje maglovit i nedohvatljiv. Ne može ga se fiksirati. Ako se teološki govori o osobnosti zla, onda se time hoće reći sljedeće: Zlo je strašna stvarnost. Ne postoji nužno, nego je kontingentna zbilja. U svezi je s fenomenom ljudske slobode, tj. s temeljnom sposobnošću čovjeka da razlikuje između dobra i zla i da se u odnosu na to odlučuje. Zlo uvijek iznova pokazuje sebi svojstvenu logiku i lukavost. Zlo je sila koja se razlikuje od pojedinačnog čovjeka, ali joj se čovjek može oduprijeti snagom Isusa Krista koji je pobijedio zlo.

(4) Valja priznati da je teološki govor o zlu ograničen, a kad se govori o đavlu ili o osobnosti zla, to je pokušaj da se o strašnoj stvarnosti dubine zla nešto reče kako se ne bi šutjelo. (5) Ako se u nedostatku boljega pojma govori o zlu kao o osobi, onda se to čini analogijom (po sličnosti) pri čemu je veća nesličnost nego sličnost. Stoga bi bilo krivo personalnost zla izjednačavati s ljudskom osobnošću. (6) U govoru o đavlu radi se o kategoriji koja nam pomaže da razumijemo i tumačimo porijeklo, bit i prevladavanje zla. Tajnovitost zla pritom ostaje neriješena. (7) Teologija i navještaj trebaju o zlu govoriti na način da jasno pokažu kako zlo čine ljudi ali da zla stanja postaju strukturalne konstelacije kolektivne zloće prema kojima se pojedinac osjeća nemoćnim. (8) I danas postoje ljudi koji sebe doživljavaju opsjednutima ili za koje drugi misle da imaju simptome opsjednuća. (9) Iz perspektive

---

⁶⁰ Cjeloviti tekst izjave vidi u: U. Niemann, *Befreiung vom Bösen?, Für einen zeitgemäßen Umgang mit "Besessenheit"*, str. 275-278.

humanističkih znanosti ne postoji demonska opsjednutost, nego samo određena konstelacija osobe ili simptomi bolesti koji se u religijskom kontekstu mogu tumačiti kao opsjednuće. Mogućnost opsjednuća teološki se ne može isključiti. Ono je sastavni dio teološke nauka. No u konkretnom je slučaju teško s moralnom sigurnošću ustanoviti da se zaista radi o opsjednuću. Nema, naime, teoloških kriterija za opsjednuće. Znakovi opsjednuća koji se navode: razumijevanje stranih jezika, znanje o nekim tajnim i skrivenim stvarima, raspolaganje izvanrednom snagom i agresivna reakcija na svete stvari na temelju današnjih znanstvenih spoznaja nisu dostatni razlozi za dokazivanje opsjednuća. Zato ljude koji pokazuju takve simptome treba podvrći kliničko-psihološkoj dijagnozi i eventualno terapiji.

(10) Medicinsko i teološko tumačenje simptoma opsjednuća ne isključuju se, nego su samostalne, ograničene dimenzije tumačenja. Medicinsko-psihološki nalaz teolog će staviti u jedan obuhvatni kontekst koji nadilazi humanističko-znanstvenu dimenziju. Pritom će ustvrditi da se u trpljenju pojedinca očituje ona izoliranost, nedostatak komunikacije, praznina i neprijateljstvo prema životu, što se protive Bogu i njegovu planu te vrijede kao značajke zla. (11) Kao i svaki bolesnik tako i onaj koji se osobito doživljava pritisnut i ugrožen zlim, ima pravo na liječničku pomoć i pastoralnu skrb. (Autori zatim smatraju da tradicionalni Veliki egzorcizam, barem za njemačke prilike, nije više prikladan oblik liturgijske pomoći. Umjesto toga zagovaraju prihvaćanje Liturgije za oslobođenje od zla, primjedba N. A. Ančić.) Moliti zajedno s onima koji su od zla/zloga ugroženi za njihovo oslobođenje od zla, u znaku je nasljedovanja Isusova navještaja kraljevstva Božjega i njegove prakse oslobađanja ljudi od spona zla. I zato je ta služba važna zadaća Crkve. Valja pritom imenovati raznolika očitovanja zla: duševne nevolje, tjelesne patnje, strah, zdvajanje, agresivnost. Treba izbjegavati imperativni oblik molitve za oslobođenje, tj. izravno oslovljavanje đavla. Molitva za oslobođenje je liturgijski čin, dakle dijalog između čovjeka i Boga, pa je i stoga neprikladno u takvom slavlju oslovljavati demone. Naslovnik molitve za oslobođenje može biti samo Bog, zato je takvoj molitvi primjeren deprekativni

oblik. I na kraju, sloboda i dostojanstvo onoga nad kojim se u ime Crkve moli, zahtijeva da i on po mogućnosti aktivno sudjeluje u molitvi.

Erlöse uns von dem Bösen!

Zusammenfassung

Es gibt vielfältige Formen und tiefe Dimensionen des Bösen, das den Menschen gefährdet und von dem er die Befreiung sucht. Das Mysterium des Bösen bleibt auch für den Christen ein nicht restlos erklärbares Problem. In der letzten Zeit ist eine Zunahme von dämonischen Mächten und Verführungen des Teufels zu verzeichnen, wovon zahlreiche Veröffentlichungen auch in kroatischer Sprache Zeugnis geben. Eine besonders starke Art der Gefährdung durch den Satan ist die Besessenheit, für die ein liturgischer Ritus des Exorzismus vorgesehen ist. Die Anwendung vom traditionellen Austreibungsgebet im Falle von Anneliese Michel hat seinerzeit heftige theologische Diskussionen ausgelöst. Es wurden die Fragen des Ursprungs von dämonischen Mächten erörtert, die Art und Weise ihres Wirkens sowie die Anwendung geeigneter kirchlicher Gebetsformen an Menschen, die Besessenheitssymptome aufweisen oder sich hilflos den Angriffen von Dämonen ausgesetzt fühlen. Im Anschluss daran berichtet der Autor über den gegenwärtigen Stand der Überlegungen zur Problematik des Bösen in der Theologie vor allem im dogmatisch-exegetischen Bereich. Besondere Aufmerksamkeit wird dabei auf die Frage nach dem Personsein des Satans/Teufels, dem Phänomen seiner listigen Wesensart und schwierigen Erfassbarkeit gerichtet. In Jesus Christus, so wird dargelegt, ist die Gottesherrschaft gegenwärtig geworden und damit sind alle dämonischen Mächte und Gewalten entkräftet und besiegt worden. Die Kirche setzt diese Praxis der Befreiung der Menschen von den dämonischen Einflüssen durch die Geschichte fort. Im Schlussteil wird das neue Römische Rituale zum Exorzismus (1999) kritisch beleuchtet und einige aktuellen Fragen bezüglich der Erkennung von Besessenheit und der liturgischen Praxis der Befreiung von dem Bösen besprochen.